

O nacionalnem kulturnem programu

Nacionalni kulturni program na Slovenskem ni nov problem, vprašanja o njem si zastavlja skoraj vsaka generacija, od Trubarja do današnjih dni. Kultura je bila pomemben nosilec in sooblikovalec narodove identitete, potrjevalec njegove samobitnosti. Bila je sestavni del političnega zorenja in osamosvajanja Slovencev. Zdaj se že kažejo znamenja, da bo ta zgodovinski proces v bližnji prihodnosti zaključen. Ali bo v resnici tako, še ni mogoče napovedati z vso gotovostjo, gotovo pa je, da se problem slovenskega kulturnega programa zdaj kaže v drugačani luči, kot se je kazal še pred tremi leti.

Leta 1988, mnogim pozornim opazovalcem pa že prej, je postalo jasno, da samoupravni sistem ne more razreševati problemov kulturnega razvoja v pogojih naraščajoče politične in gospodarske krize. S tem seveda ne zatrujem, da jih je omogočal razreševati poprej. V pogojih relativnega družbenega bogastva, ko smo neodgovorno trošili tujo akumulacijo in v povprečju porabljali vsaj 10% družbenega proizvoda več, kot smo ga ustvarjali, je bila tudi kultura zazibana v sen socializma, v sen neomejenih možnosti.

Družba, ki se je razglašala za samoupravno, to dejansko nikoli ni bila. Če bi to bila, bi si bila morala na vseh organizacijskih ravneh opredeliti svoje razvojne potrebe, te pa neprestano soočiti z razvojnimi možnostmi. To se ni zgodilo. Družbeni subjekti niso nikoli imeli možnosti avtentično opredeljevati svoje interese. Samoupravljanje je bilo od države predpisan in od Partije usmerjen sistem, v katerem so bile razvojne možnosti voluntaristično, nikoli pa realno opredeljene. Interesne skupnosti so račune za svoje »demokratsko« oblikovane programe izstavljale državi, ta pa je račune, braneč sistem, tudi pokrivala. Dokler jih je mogla. Kajti v pogojih galopirajoče inflacije in razpadajočega gospodarstva so tudi te možnosti postajale vse bolj iluzorne. To je v Sloveniji najprej sprevidel tisti del državnega sistema, ki je bil najbolj neposredno odgovoren za vsakodnevno, kolikor toliko normalno funkcioniranje življenja.

Sistemske spremembe v upravljanju družbenih dejavnosti in s tem tudi kulture, so prinesli že ustavni amandmaji septembra 1988. Spričo burnega političnega dogajanja zadnjih dveh let je v spominu večine že zbledelo, kaj se je tedaj dogajalo v skupščini in v celotni naši javnosti. Samoupravni sistem je v družbenih dejavnostih praktično nehal delovati, ker je le tako še bilo mogoče do neke mere urejati razmere v zdravstvu, šolstvu, socialnem varstvu pa tudi v kulturi. Ves politični sistem od Socialistične zveze, Zveze komunistov in vseh drugih nosilcev sistema v republiki in občinah (da zvezne države sploh ne omenjamo) so do zadnjega nasprotovali nadvse nujni reformi. Ustrezni amandmaji so bili v skupščini sprejeti kot nujno zlo, predvsem zaradi pritiska političnih zapletov v jugoslovanski federaciji, ki so tedaj ogrožali Slovenijo.

Nastala je paradokсна situacija. Kulturni delavci in številni drugi izobraženci, ki naj bi že načeloma bili dosledni kritiki sistema, so se postavili v bran samoupravnega sistema. Očitno je ta v tolikšni meri stregel njihovim skupinskim in zasebnim interesom, da so spregledali njegovo bistvo. Spregledali so njegovo odgovornost za poglobljajočo se družbeno krizo, spregledali so odgovornost samoupravnega sistema za to krizo. Le tako postane razumljivo, da niso imeli niti najmanjše

predstave o tem, kako organizacijo slovenske kulture postaviti na nove, razmeram odgovarjajoče temelje.

V teh krogih, v krogih kulturniške inteligence, ves čas trajanja in delovanja samoupravnega sistema, ni bilo mogoče uspešno razviti in do zavezujočih sklepov pripeljati razprave o bistvenih, temeljnih možnostih in ciljnih slovenske kulturne politike. Slovenski kulturni delavci niso nikoli imeli možnosti, da bi bili prevzeli dejansko odgovornost za celovit kulturni razvoj. To seveda ni bilo dano tudi nobenemu drugemu družbenemu organizmu, čeprav se je o tem dosti govorilo in pisalo, čeprav so bili tem vprašanjem posvečeni številni seminarji in simpoziji, čeprav so se »smernice« za takšno politiko »oblikovale« na številnih partijskih in szdl-ejevskih plenutih, na katerih so partijski in drugi kulturniški leporečniki razvijali tako humane in tako splošno človeške vizije o vlogi kulture, da jim na njihovi splošni ravni niti ni bilo mogoče ugovarjati.

Seveda pa je življenjska praksa vse te leporečniške vizije, tozadevne plenumske in kongresne resolucije sproti demantirala. Prepad med vizijami in realnimi možnostmi je bil vedno bolj občuten. V razpadajočem socialističnem sistemu in spričo nagle inflacije, je bilo mogoče materialna gibanja v kulturi komaj še mogoče spremljati, kaj šele nadzorovati. V agoniji samoupravnega sistema so se interesne skupnosti, in med njimi kulturna ni bila nikakršna izjema, prizadevale predvsem za to, kako bi vsaka za svoje področje zagotovila čimveč finančnih sredstev. Kajti tudi v kulturi je veljalo načelo, da je denarja vedno premalo. Dajte nam več denarja sicer pa nas pustite pri miru, je bilo pogosto slišati s strani kulturnih delavcev. Kar zadeva njihovo ustvarjalno svobodo, je bilo takšno stališče nedvomno upoštevanja vredno, toda življenje ima, žal, tudi drugo plat, materialne možnosti. Prav gotovo materialne možnosti same ne morejo biti zadnji in odločujoč kriterij. Med njimi in vizijami svobodne, ustvarjalne prihodnosti je umeščen tako imenovani politikum, ki, če ga pojmuje mo izvirno, predvideva in zahteva skupno razreševanje skupnih zadev.

V tistem obdobju, ko so se z ustavnimi amandmaji ukinjale samoupravne interesne skupnosti in se je v svoji ekskluzivni vlogi tudi na tem področju znova formalno in brez maske, s povsem praktičnim funkcionalističnim interesom spet pojavila država, je bil pravi čas za temeljit in vsestranski premislek o tem, kakšna naj bo kulturna politika v prihodnje, kako naj se oblikuje novi nacionalni kulturni program.

Žal je bilo tedaj opozarjanje na ta vprašanja še najbolj podobno glasu vpijočega v puščavi. Opozoril in ponujenih razmislekov nihče ni bil pripravljen slišati. Redki posamezniki, ki so jih vendarle slišali, pa so nanje reagirali v skladu s samoupravno evforijo, do katere še vedno niso zmogli kritične distance.

Novo sistemsko zakonodajo, ki bi družbene dejavnosti in s tem tudi kulturo, urejala v skladu z novo vlogo države, predvsem pa v skladu z novonastajajočim parlamentarnim sistemom, ki omogoča in celo zahteva povsem nove mehanizme in nova pojmovanja na vseh področjih nacionalne politike, bi bilo mogoče začeti oblikovati že na začetku leta 1990, v obdobju pred »pravimi svobodnimi, demokratičnimi, večstrankarskimi« volitvami. Dejansko so bile podlage za takšno novo zakonodajo že pripravljene. Za zakonodajo torej, katere v tem trenutku še vedno nimamo.

V predvolilnem obdobju pa so v javnem življenju prevladali čisto politični interesi, ki so v ospredje potisnili vprašanje politične zmage, razreševanje vseh drugih praktičnosistemskih vprašanj pa potisnili v ozadje. Uveljavila se je nova iluzija, iluzija, da bo s spremembo političnega sistema postalo samoumevno tudi

razreševanje vseh ostalih vprašanj. Ta iluzija je v veliki meri slonela tudi na nevednosti, na nepoznavanju zapletenosti in medsebojne soodvisnosti brezštevlnih političnih, gospodarskih in razvojnih vprašanj. Nepoznavanje in neupoštevanje realnih medsebojnih povezav v notranjem življenju družbe sta seveda predpogoj političnemu programu, da je dovolj udaren, razumljiv in obetaven širokim množicam, od katerih konec koncev zavisi razmerje političnih sil. Poenostavitve in preprosta gesla so bila zlasti učinkovita, ker je šlo za obračun s preživelim socialističnim sistemom. Ocena tega prehoda je znana in nič novega ne povemo, če trdimo, da so bile »prve svobodne, demokratične in večstrankarske« volitve predvsem obračun s starim sistemom, da pa ob tem ni bilo skoraj nikakršnega premisleka o tem, kako, na kakšen način naprej. Prepričanje, da je mogoče vstopiti v Evropo kar čez noč in da bomo takoj deležni vseh blagrov, ki si jih je sodobna Evropa ustvarila v svojem dvestoletnem razvoju, je nova iluzija, ki iz dneva v dan kaže nove dimenzije – iluzornosti. V Evropo namreč lahko vstopamo le kot bolj ali manj urejena družba, kar pa je predvsem naš notranji problem. Za urejanje notranjih odnosov deklarirane želje niso dovolj. V Evropo nismo začeli vstopati po volitvah, v Evropo vstopamo že desetletja; da ta proces ni bil hitrejši, so bile vzrok predvsem naše nemožnosti, tudi organizacijske in materialne.

Notranja družbena protislovja je mogoče razreševati na več načinov, izhodišče pa so lahko le obstoječa razmerja in na njih temelječa ocena prihodnjih možnosti in prihodnjih družbenih potreb. O vsem tem slovensko volilno telo, ki je izglasovalo sedanji parlamentarni sistem, ni imelo skoraj nikakršnih ali povsem meglene in nerealne predstave. O vsem tem tudi v prejšnjem enopartijskem sistemu že od konca šestdesetih let (in še toliko bolj pred tem), ko je postalo očitno, da je sistem izčrpal svoje razvojne možnosti, ni bila možna nobena znanstvena, z ideologijo neobremenjena razprava. Politični in ideološki voluntarizem se je globoko zakoreninil v vseh nas. Zato je vprašanje, s kolikšno svobodo in s kakšno demokratično zavestjo smo se opredeljevali za spremembe. In kaj nam pomaga parlamentarni sistem, če je kvaliteta naše vednosti in našega razumevanja strukturalnih družbenih razmerij ostala na isti ravni, kot je bila poprej.

Tako kot na vseh drugih področjih, so tudi na kulturnem nosilci novih političnih gibanj krenili na svoj zmagoviti pohod brez jasne predstave, kaj je konkretno treba spremeniti, kateri in kakšni so naslednji koraki, da bi doživeli Evropo zdaj oziroma, da bi se ji začeli vsaj sistematično približevati. In tudi brez jasnega premisleka o tem, kakšne so naše dejanske možnosti v sedanji in prihodnji Evropi. Splošna demokratična gesla o Evropi svobodnih narodov, enakopravnih etničnih skupnosti in kultur, niso za to Evropo še prav nič zavezujoča. Še vedno so v globokem nasprotju z dejanskimi združevalnimi procesi, ki skoraj brez ovir potekajo na gospodarskem področju, pri katerih gospodarska moč posameznih držav daje opazne prednosti tudi na drugih, za identiteto narodov in kultur pomembnih področjih, v jeziku, komunikacijah in kulturnemu vplivu.

Prehod na parlamentarni sistem je tudi pokazal, v kolikšni meri je kultura družbeni okras in koliko dejanski konstitutivni del političnega sistema, tudi parlamentarnega. Naši kulturi oziroma njenemu najbolj ozaveščenemu delu, gotovo ni mogoče očitati, da ne bi bil kritično odslikaval socializma in človekovega položaja v njem, da ni bil pomemben generator družbenih sprememb. Prednjačil je celo pred tistimi družbenimi segmenti, ki naj bi bili po naravi stvari same v najtesnejšem stiku z realnimi družbenimi razmerji. In vendar se kulturniki ob tem niso zavedali dilem in zakonitosti, ki jih s seboj prinaša parlamentarni sistem po evropskem vzoru, vključevanje v sistem »svobodnega« trga in svobodnega pretoka vseh

človeških dobrin, tudi informacijskih in kulturnih. Seveda je najbolj ozaveščenemu delu populacije težko očitati, da ne bi vedel, kaj pomeni vključevanje v evropske tokove, možno pa je vsaj ugotoviti, da je o tem vztrajno molčal in splošnim političnim ciljem, težnji po oblasti, celo zavestno dajal prednost. Če velja in v kolikor velja to zadnje, potem je treba ugotoviti, da je tudi ta del izobraženstva izgubil svojo identiteto, ki se je kazala predvsem v samostojnem, neodvisnem in kritičnem odnosu do vsega obstoječega. Sedanja oblast je torej postala njegova oblast in zdaj se lahko distancira le še sam od sebe. Da je temu res tako, dokazujejo naivno sprenevedave izjave nekaterih piscev, ki se javno sprašujejo, kakšna je lahko njihova vloga v demokratični družbi, ali celo v Evropi brez meja, na svobodnem evropskem tržišču, kjer tudi umetnost in kultura postajata vse bolj univerzalistični in kozmopolitski. Univerzalistični in kozmopolitski toliko bolj, če za njima stojijo veliko jezikovno področje, močna ekonomija in močni mediji. Slejkoprej se bo slovenski kulturnik, tako kot nekoč Rdeči Logan, moral vprašati, kje je še tu prostor zanj.

Slovenski nacionalni kulturni program je tako dobil nove, evropske razsežnosti. Te pa, naj bodo še tako pomembne in odločilnega pomena za nadaljnjo afirmacijo in razcvet slovenstva, vendarle sodijo v drugo vrsto vprašanj.

Slovenski nacionalni kulturni program mora najprej opredeliti odnos sedanjih političnih struktur ne le do slovenske kulturne tradicije temveč tudi do vsega zatečenega, kar je po dosednjih pojmovanjih sodilo v okvir slovenske kulture. Politične spremembe so že zahtevale korekturo v odnosu do kulturnega in zgodovinskega izročila cerkve, do kulturne produkcije politične emigracije, nedvomno je zdaj na vrsti tudi prevrednotenje levičarskih idejnih in kulturnih izročil.

Povsem v skladu s spreverljivo človeško naravo bi bilo, če bi zadnjega pol stoletja vladujoči vrednostni sistem dobil svojo, povsem nasprotno strukturo, novo vladujočo apoteozo. Ki bo seveda prav tako ekskluzivna in za večino ljudi samoumevna, kot je bila svoj čas dosedanja. Dokler se tudi v njej ne bo razvila dovolj močna kritična masa in se bo zgodovinsko nihalo znova prevesilo v nasprotno smer. In se bo začela uveljavljati spet povsem »nova« interpretacija zgodovine, zgodovinskih in tudi kulturnih vrednot.

V sedanjem vmesnem obdobju, ko vse staro še ni prevrednoteno, so idejni nosilci nove oblasti v precejšnji zadregi. Če pritrdijo vsemu obstoječemu v kulturi, se izpostavljajo možnosti, da bodo v prihodnost vlekli vso »navlako«, ki so jo morali prevzeti kot dediščino socializma. Ker za to dediščino stojijo številni samostojni kulturni delavci in delavci, zaposleni v kulturnih institucijah, za katere so to tudi eksistenčna vprašanja, obstaja nevarnost, da se v opoziciji do oblasti znajde velik del tako imenovane kulturniške inteligence.

Morebitni sestavljalci novega kulturnega programa se bodo znašli pred veliko dilemo. Odgovoriti bodo morali na vprašanje, v kolikšni meri bodo še naprej podpirali vse tiste institucije in posameznike, ki so doslej sestavljali zgradbo slovenske kulture in v kolikšni meri ravnali funkcionalistično. Očitno je zdaj v obtoku stališče, da kultura pomeni porabo. Če bi namreč pomenila prispevek k družbeni produktivnosti, bi si težko razložili, zakaj je ob naši zavidljivi kulturni stopnji naša družbena produktivnost tako nizka. Ugotovitev, da obubožana družba za kulturo ne zmore več sredstev, je kot tolažba za presihajočo kulturo le kratkega daha. Koliko je dejansko revna ta družba, bi namreč omogočil le hkraten vpogled v vse njene aktivnosti, proizvodne in neproizvodne. Že sam vpogled v neproizvodne dejavnosti, v šolstvo, znanost in kulturo ter med vse spremljajoče dejavnosti, bi pokazal, da so ta razmerja zelo relativna in da jih je težko utemeljevati z argumen-

ti. Sredstva zanje se ne delijo po nikakršnih objektivnih kriterijih temveč po kriterijih političnega vpliva, ki so ga različni lobiji v teh dejavnostih sposobni uveljaviti. V tem pogledu je kultura bila in je še vedno pastorka. Resnično pomanjkanje denarja tudi ne more prikriti odsotnosti kulturnega programa. Takšen program bi lahko obstajal ne glede na razpoložljiva sredstva. Program je namreč eno, njegovo izvajanje pa nekaj povsem drugega. Idealnega stanja, ki bi omogočal takojšnjo realizacijo vsakega programa, še nikoli ni bilo in ga tudi nikoli ne bo. Dinamika izvajanja je vsakemu programu imanentna sestavina. Dinamika pa ne pomeni le časovno sosledje posameznih programskih sestavin, temveč pomeni tudi njihovo vsebinsko vrednotenje. Pomeni razlikovanje med cilji in sredstvi za doseg tega cilja.

V našem dosedanjem zgodovinskem razvoju so se cilji naše kulture oblikovali v relaciji do kultur večjih, močnejših in vplivnejših evropskih narodov. Čeprav majhni, smo hoteli v korak z njimi. S kvaliteto teh dejavnosti smo jih marsikje dosegli. Razvili smo skoraj vse kulturne institucije, kot jih imajo drugi. Je proces nacionalnega osamosvajanja s tem končan? Je naša samobitnost zdaj zares odvisna le še on nas samih, od naše nacionalne zavesti in samozavesti? Smo preživeli narodnospodbudno in kulturnovzgojno fazo? Če bi bil odgovor na ta vprašanja pritrdilen, bi lahko verjeli, da je naša kulturna in etnična identiteta zagotovljena, da torej ni več nevarnosti za naš nacionalni obstoj in svoje ustvarjalne moči, duhovne in materialne, lahko posvetimo predvsem svojemu tehnološkemu in splošnocivilizacijskemu razvoju. Pa tudi na tem področju ne gre za to, da bi si hoteli zagotavljati ekonomsko avtarkijo, absolutno gospodarsko suverenost, ki jo celo najmočnejše nacionalne ekonomije nikjer po svetu ne poznajo več, temveč gre za dilemo, ali bo splošnocivilizacijski in ekonomski razvoj še lahko ostal v funkciji nacionalne samobitnosti ali celo suverenosti in se ne bo v vsakem pogledu stopil s splošnocivilizacijskimi in ekonomskimi gibanji, v katerih bodo načelno sicer vsi partnerji enakopravni, dejansko pa bo prevladoval vpliv velikih in bogatih, s katerimi Slovenija kot samostojna kulturna in gospodarska tvorba nikoli ne bo mogla tekmovali. V funkciji katerih razvojnih trendov sta torej slovenska kultura in slovensko gospodarstvo? Kdo je torej podrejen drugemu in kakšni so cilji te podrejenosti oziroma nadrejenosti?

Slovenskemu kulturnemu delavcu, ki so mu v vsem dosedanjem nacionalnem razvoju zagotavljali, da mu pripada posebna vloga in vzvišeno poslanstvo, bo težko dopovedati, da je postal proizvajalec kulturnih dobrin, za katere bo moral iskati tržišče predvsem na skupnem evropskem trgu in bo na domačem, nacionalnem trgu našel interesente le še za manjši del svoje proizvodnje. Če bo seveda deloval kot profesionalec, po evropskem in svetovnem zgledu. Lahko se bo izključil iz te tekme in bo deloval kot ljubitelj, kot kulturni amater, na krajevni, ali kot folklorist na nacionalni ravni.

Z doslednejšim uveljavljanjem funkcionalističnih principov, bi se naši kulturi lahko zgodilo, da bi jo razvoj potiskal v vedno bolj podrejen položaj. V splošni evropski in svetovni integraciji bo tudi nacionalna zgodovina izgubljala na svojem pomenu. Z vidika prihodnosti bodo nacionalne identitete vse manj pomembne, to bo nedvomno vplivalo na varstvo kulturne dediščine, na vse tiste kulturne dejavnosti, ki so vezane na slovenski jezik ali so celo pomembne nosilke tega jezika, na knjigo, na gledališče pa tudi na TV in film in na koncu na vse množične medije. Zakaj naposled tudi časopisov ne bi tiskali kar v angleščini in na koncu, zakaj ne bi brali samo še angleške časopise?

Če pa bi se, nasprotno, odločili, da bomo še kar naprej in celo bolj kot doslej razvijali in negovali svojo nacionalno identiteto, bi razvojni cilj postala sama ta identiteta in za njeno uveljavitev nobena žrtev ne bi bila prevelika. Za takšno odločitev nikoli v zgodovini nismo bili premalo bogati.

Na začetku (ali že kar v sredi) katerega procesa smo? Če na »prvih svobodnih, demokratičnih in večstrankarskih« volitvah Slovenci niso vedeli, med katerimi razvojnimi dilemami lahko izbirajo, bi bilo za nas vse dobro, če bi to vedeli vsaj na prihodnjih volitvah. Pričakovati bi bilo, da imajo različne politične stranke na to tudi različne poglede. Če jih nimajo, v čem se sploh razlikujejo in za kaj jih sploh imamo?

DARIJAN KOŠIR

Zalivska kriza in pozalivski Bližnji vzhod

S stališča mednarodnih odnosov in njihovega proučevanja je o krizi v Perzijskem zalivu, ki se je v zgodnjih jutranjih urah 17. januarja (zračna ofenziva) in 24. februarja (kopenski napad) letos spremenila v pravo vojno, kakršne svet ne pomni po obdobju dekolonizacije (predvsem na Daljnem vzhodu), sedaj neprimerno lažje govoriti kot v času, ko smo prvič pisali članek o tem (objavljen v TIP 1/2-1991), saj so bile takrat v glavnem vse trditve hipotetične in napovedne. Vojna se je medtem resda končala, s tem pa ni konec odločanja o problemih – in to je bistveno – ki so se z zalivskim spopadom izkristalizirali. Šele ko bo končan ta proces odločanja, bo mogoče dati tudi končno oceno zalivske vojne in sprememb v mednarodnih odnosih (in morda tudi v mednarodnem pravu), ki jih je ta povzročila ali pospešila. Nekateri vidiki pa so tudi pred tem – v bistvu že s samo kapitulacijo bagdadskega režima – dovolj izraziti za analiziranje.

Strateški vidik

Dejstvo, da se je zalivska vojna sploh začela, nas prepričuje o upravičenosti trditve, da se ne glede na tveganje, ki ga prinaša tovrstno početje, Združene države Amerike niso odrekle ambiciji usodno krojiti ozemeljska vprašanja, kjer imajo strateške interese. Na zalivskem ozemlju se križata vsaj dva: dolgoročni gospodarski (naftni) in politični, ki ga poseebnja znani arabsko-izraelski dualizem. V spopad za obrambo teh interesov je Američanom uspelo pritegniti v glavnem vse zahodne zaveznike, v pridobitev ostalih držav (oziroma v preprečitev njihovega vmešavanja) pa so vpregli vse mednarodne politične in finančne institucije.

Pri naftnih strateških interesih ne gre za kratkoročno, ampak dolgoročno ameriško politiko, kar je bilo videti vseskozi po 2. avgustu 1990, najbolj pa ob začetku vojne. Cene nafte niso tisti dejavnik, zaradi katerega bi ZDA zapletale same sebe in celotno mednarodno skupnost v zalivski spor; potem ko so cene nafte po 2. avgustu strmo naraščale do 35 dolarjev za sod in konec septembra dosegle najvišjo vrednost prek 40 USD/sod, so se do 17. januarja, ko se je spopad začel, znižale na v OPEC dogovorjenih 21 dolarjev za sod, v času kopenske ofenzive in iraškega